

TAMMARO, Anna Maria – MYBURGH, Sue: Exploring education for digital librarians : meaning, modes and models. – Oxford [etc.]: Chandos Publishing, 2013. – XXIV, 310 p. – 24 cm – ISBN. 978-1-84334-659-3 *pbk., 978-1-78063-300-8 (online)

Kézikönyv a könyvtár- és információtudomány elméleti alapjairól, a digitális könyvtárakról és a digitális könyvtárosok képzéséről

Bevezetés

Nemrég jelent meg egy alapvető fontosságú kézikönyv a digitális könyvtár témakörében.* A címből adódó tematika igen tág összefüggésben kerül bemutatásra: nem csupán a digitális könyvtárhoz kötődő ismeretterületek oktatási módszertanáról kapunk ugyanis áttekintést, hanem a könyvtár- és információtudományról mint önálló tudományos diszciplína elméleti struktúrájának teljes feltárásáról és a tudományok rendszerében való elhelyezéséről, továbbá a globális felsőoktatást érintő főbb kihívásokról is.

Anna Maria Tammaro és *Sue Myburgh* több évtizedes tapasztalattal rendelkeznek a könyvtári felsőoktatás fejlődésének, ezen belül is a digitális könyvtárak jelenkori fejlődése tanulmányozásának területén. Myburgh (University of South Australia) jelenlegi kutatási területe a könyvtár- és információtudományi tantervek áttekintése és a gyorsan változó digitális világban szükséges új készségek és képességek vizsgálata. Érdeklődési területének homlokterében a digitális könyvtári terület társadalomtudományi oldalának elemzése és a szakmai felelősség, az etikai kérdések különféle nézőpontjainak tanulmányozása áll. Tammaro a pármai egyetem tanára és dékán-helyetteseként főszerepet vállal az IFLA könyvtárosképzést támogató szakmai tevékenységeiben, és ő lett a *Digital Library Learning* nevű nemzetközi mesterképzés olaszországi koordinátora. (A magyar kollégák a BOBCATSSS konferenciák egyik állandó programszervezőjeként ismerhetik.)

Közös munkájuk egyfajta közös gondolkodásra sarkall: értelme-

* A könyvismertetés a tartalmi szerkesztés lezárulta utáni szerzői kézirat alapján készült. (N. M.)

zési irányokat próbál meghatározni a digitális könyvtári terület mibenlétéről és a digitális könyvtári felsőoktatás formálódásáról.

Az egész digitális könyvtári témakört történeti és társadalomelméleti perspektívába helyezi a mű, aki tehát az informatikai, információtechnológiai eszközök alkalmazásának egyszerű leírását várja, csalódnia kell. A mű arra kíván rávilágítani, hogy egy új, komplex tudományos és gyakorlati szakmai terület kibontakozásának vagyunk szemtanúi, ugyanis a digitális könyvtárak nem teszik zárójelbe a hagyományos könyvtárak világát. A digitális könyvtári világot, annak pedagógiáját a különféle hagyományos könyvtár- és információtudományi megközelítéseket alapul véve tárgyalja. Alapvetése abból az egyszerű tényből fakad, hogy meg kell határoznunk, milyen előzményekkel, milyen szakmai kontextusban jelenik meg a digitális könyvtár. Fel kell tárnunk e diszciplína mibenlétét és a többi szakmai területhez való kapcsolódási pontjait. Ezek alapján felvázolható a digitális könyvtárosok képzésének módszertani háttere és célrendszere, továbbá meghatározható elméleti keretrendszere is. Ez utóbbin keresztül definiálhatja magát digitális könyvtári képzés. Végül rá lehet térni a tantervek kialakításának különféle pedagógiai iskolákat, megközelítéseket követő módszertani elemeire.

Egy új diszciplína gazdag előzményekkel

Bevezetésként a kötet meghatározza a digitális könyvtáros, információs szakember tevékenységének tárgyát és kereteit. Az *első fejezet* „A második ősi szakma újjászületése” (*Regeneration of the second oldest profession*) címe igen beszédes. Arra utal, hogy az információ feldolgozása és a kommunikáció kényszere egyidős az emberi közösséggel. Napjaink digitális információs és kommunikációs technológiái (IKT) alapvetően megváltoztatták a hagyományos kommunikációs formákat. A változás két fő irányát fogalmazzák meg a szerzők: a) hogyan lehet megtalálni a számunkra szükséges releváns információkat, és – ezzel szoros összefüggésben – milyen tudással kell rendelkeznie azoknak az információs

szakembereknek, akik ebben hivatottak segíteni, b) az új információs közeg sajátosságainak értelmezése, új szakmai nézőpontok alkalmazása a különféle IKT-eszközök és szolgáltatások személyre szabhatóságával és interaktív tételével összefüggésben. A fejezet mélyrehatóan tárgyalja azokat az érveket, melyek szerint a könyvtárak feladata, funkciói nem válthatóak ki IKT-eszközökkel. Az új kihívások megjelenése egyben új lehetőségeket is kínál a könyvtárosoknak, hogy minden eddiginél hatékonyabban szolgálják a szakma céljait. A digitális könyvtáros új-játeremti a szakmáját: a tudás és információ értelmezőjeként (dekódolójaként) aktívan bekapcsolódik a tudás születésének körforgásába. A digitális információs tudásnak a létrehozója, alakítója, felhasználója és raktározója is egyaránt. A digitális könyvtáros számos területen mozoghat otthonosan: lehet tanácsadó, tudásmenedzser, a digitális adatok előállítója és kurátora is, szorosan kötődik az információs adatforrásokhoz, az információt közvetítő szervezeti keretekhez és az információt tároló rendszerekhez is. A szerzők a digitális könyvtárakat – az egyoldalú információtechnológiai szemlélettel szakítva – társadalom-technológiai rendszerekként határozzák meg. Nagy hangsúlyt helyeznek a digitális tudás meghatározására – szoros összefüggésben a kritikus gondolkodás képességével. Az interdiszciplinaritás kulcsfogalomként jelenik meg e szerteágazó szakmai terület önmeghatározása kapcsán.

A digitális könyvtárak tágabb összefüggésrendszerben: könyvtár- és információtudomány, digitális könyvtár, szakmai tér

A *második fejezet* a digitális könyvtárosságot önálló szakterületként vázolja fel, és megfelelő összefüggésrendszerben helyezi el (*The influence of the current context*). Először elméleti keretek között tisztázza, lehetséges-e a digitális könyvtárost önálló professzionális területként meghatározni. Ezt követően többféle összefüggésrendszerben vizsgálja a digitális könyvtári terület szakmai nézőpontjait: az újonnan születő, illetve a már hagyományos szakmák általános szervező

elveinek összefüggésrendszere felől tisztázza a szakma és a tudományterület fogalmait. Felvázolja annak kapcsolódási pontjait a könyvtár- és információtudomány elméletéhez és gyakorlathoz. Kitér a digitális könyvtárak kapcsolatára az információs társadalom fogalomrendszerével és a különféle információtechnológiai megközelítésekkel. A felvázolt szemlétmódokhoz különféle divatos szakmai ideológiai irányzatok is kapcsolódnak, melyekkel ugyancsak foglalkoznak a szerzők. A tágabb összefüggésrendszer felvázolása így válik teljessé a digitális könyvtárakat érintő gazdasági, politikai, társadalmi és technológiai keretek felvázolása révén. A szerzők tárgyalják a digitális információforrások közjavakként, illetve piaci tőkeként való hozzáférését, valamint az információ gazdasági és politikai hatalmi tényezőként betöltött szerepét. A könyvtárak radikális átalakulását, a digitális könyvtárak szervezeti és működési kereteinek kialakítását ez a tágabb feltételrendszer alapvetően befolyásolja. A fejezet találóan összegzi ezt a bonyolult környezetet, magában foglalva a szakma, illetve tudományterület belső fejlődésének mibenlétét és kihívásait is. (Felsőoktatási bevezető jellegű kurzusokon, melyek a könyvtár- és információtudomány fogalmát, külső összefüggésrendszerét tárgyalják, akár önálló tananyagként is használhatónak tűnik.)

Szakirodalmi áttekintés a digitális könyvtárosképzés tudományos publikációs háttéréről

A harmadik fejezetet elsősorban a kutatók fogják nagy figyelemmel olvasni (*Previous research on education for DLs*). Alapvető újdonsága abban áll, hogy a digitális könyvtárakról és a digitális könyvtárosképzésről ennyire részletes szakirodalmi elemzés eddig még nem sok látott napvilágot. A fejezet felvázolja azokat a főbb tudományos kutatási eredményeket, értelmezési kereteket, melyek a digitális könyvtárak témakörében érdeklődésre tarthatnak számot. Nem csupán a szűk értelemben vett digitális könyvtári terület meghatározását, a digitális könyvtári képzés fejlődését tárgyalja, hanem felvázol egy tágabban vett könyvtár- és információtudományi

értelmezési, fejlődési keretet is. A szakirodalmi elemzés néhány fontos témakör köré csoportosul: az első, a digitális könyvtáros szakmai terület komplex voltának kérdéskörét járja körül, a második az információs technológia és a könyvtárosképzés kapcsolatára koncentrálna (történeti kitekintéssel a hetvenes, nyolcvanas évek fordulójáig), a harmadik a jelenleg kínált digitális könyvtári témakörökhöz kapcsolódó felsőoktatási programok, kurzusok típusait mutatja be. (Külön tárgyalja az exkluzív módon digitális témakörökben képzést nyújtó európai és amerikai képzési programokat.) Részletes táblázatok is segítik a képzések főbb elemeinek az összehasonlítását. Ezt követően térnek rá a digitális könyvtári témakörök megjelenésére az informatikai, illetve könyvtár- és információtudományi képzési programokban. Szóvá teszik, hogy az informatikai képzési programok a könyvtár- és információtudomány digitális könyvtárra vonatkozó tudományos diskurzusait egyáltalán nem tárgyalják, egyszerű információtechnológiai rendszerként tekintenek a digitális könyvtárra. Ennek megfelelően teszik fel a kötet szerzői a kérdést: hol marad az egyéni, közösségi, illetve osztálytársadalmi szinten megjelenő információs problémák felhasználói gyakorlatot érintő és etikai dimenziójú megtárgyalása. A digitális könyvtáraknak, mint humán jelleggel is bíró szervezeteknek és társadalmi intézményeknek a figyelmen kívül hagyása végzetes hatással lehet az IKT-központú vállalkozásfejlesztés sikerességére és hatékonyságára is.

A szakirodalmi elemzés konklúziója tehát abban fogalmazódhat meg, hogy eddig hiányzott a holisztikus (IKT-alapú, illetve társadalomelméleti) szemléletmód a digitális könyvtárak mint új információtudományi jelenségek felfogásában. (A legnagyobb elmaradást a társadalmi vonatkozások feltárásában találták a szerzők.)

A könyvtárak társadalmi haszna – A könyvtárosok tényleg csak a könyvtárakhoz kötődnek? – Miért felülreprezentáltak az információtechnológiai tevékenységek a digitális könyvtárakban? – A digitális könyvtári képzés és gyakorlati munka ellentmondásai

A *negyedik fejezet* a digitális könyvtárosi munka, illetve a szakemberek képzésének néhány ellentmondását veszi górcső alá (*First things fourth*). Már a fejezet legelején utalnak a szerzők arra az alapvető, a könyvtárosképzésben megjelenő problémára, mely a munkáltatók aktuális gyakorlati igényeihez való alkalmazkodás kényszeréből adódik. Igen nehéz a párbeszéd a kapcsolódó gyakorlati területhez kötődő szakemberek és a sokszínű gyakorlati képzést tudományos megalapozottsággal is nyújtani akaró tudományos, felsőoktatási világ között. E fejezet arra világít rá, hogy lehetne olyan sarokpontokat találni a képzésben, amelyek köré a sokszínű gyakorlati kívánalmak csoportosíthatók. Az első témakör azzal foglalkozik, mi valójában a könyvtáros munkája, és milyen hiedelmek élnek róla a közvéleményben. A későbbiekben átfogó történeti áttekintést kapunk a könyvtáros szakma önképének, szervezeti kereteinek fejlődéséről. A szerzők utalnak arra, hogy a könyvtárosok tevékenysége a hagyományos fizikai térből adódóan még mindig dominánsan kötődik a könyvtárakhoz, mint intézményi modellekhez. A digitális könyvtári tevékenységek mögött viszont nem mindig áll ilyen, a fizikai világban is könyvtárként tükröződő szervezeti háttér. E fejezet áttekinti a fizikailag létező, illetve a csupán virtuális szolgáltatást nyújtó intézmények kapcsolódási pontjait. A következő tárgykör röviden összegzi azokat az IKT tematikához kötődő alapvető kívánalmakat, melyeknek a képzési modelleknek meg kell felelniük. A könyvtárosoknak folyamatában kell látniuk az információhordozó eszközök fejlődését, s hatékonyan kell tudni használni, illetve használtatni azokat. Emellett segíteni kell a kommunikációs tevékenység kibontakoztatását is, mely e felületeken zajlik (egyéni, felhasználói, közösségi és társadalmi szinten egyaránt). Ezen felül a folyamatos

gazdasági, politikai, műszaki fejlődés keltette igényekhez is gyorsan kell alkalmazkodni. A könyvtár olyan össztársadalmi kommunikációs rendszer része, mely a társadalom alapvető kohézióját adja, s melyben a kultúra születni és fennmaradni képes. Ehhez képest az információtechnológiai alapú nézőpont a hibrid könyvtárak fejlődését azzal magyarázza, hogy technológiai eszközeink nem elég tökéletesek a könyvtárak valamennyi feladatának ellátására. A technológiai háttér fejlődésével a könyvtárosok tudása egyre inkább leértékelődik, s a végén, ha minden „felkerül a világhálóra”, a szakma is a lámpagyújtogatók sorsára jut. A fejezet fő váza éppen az ellentmondásos megítélés miatt foglalkozik azzal, miképpen lehet a könyvtárak társadalmi funkcióit a digitális világban is érvekkel alátámasztani, hiszen már a fizikai könyvtárak világában is nagy hangsúlyt kapott az információfeldolgozás és információkeresés gyakorlata. Az új digitális világban azután az IKT környezettel kapcsolatos disputák végképp felülírták a lényegét, azoknak a tevékenységeknek az elsődlegességét, melyeket a modern technológiai háttérrel végeznek. Nagy a felelőssége a könyvtáros szakmának és a könyvtárosképzés szereplőinek is: fel kell ismerniük, hogy az egyéni, közösségi, társadalmi információs igényeknek van prioritása az annak elvégzését biztosító eszközrendszer előtt, és nem megfordítva...

A digitális könyvtáros főbb feladatai, a könyvtár- és információtudományi képzés digitális könyvtári elemeihez kötődő főbb ideológiák

Az *ötödik fejezetben* a szerzők a digitális könyvtárosi munka gyakorlati feladatai kapcsán fejtik ki álláspontjaikat, majd rátérnek a könyvtár- és információtudományi képzés vonatkozó ideológiai elemek ismertetésére is (*Purposeful digital librarians*). Az állománygyarapítás kérdésénél rámutatnak arra a közismert tényre, hogy a digitális könyvtár egyre inkább licencek segítségével szolgáltatja a digitális objektumokat, miközben azok nincsenek a tulajdonában. Ezt a kört egészí-

ti ki az eleve digitálisan készülő dokumentumok állományba kerülése, illetve a könyvtár végezte digitalizálás. Célközönségének sokszínűbbé válása nyomán nehéz behatárolni potenciális felhasználóit, így pedig még nehezebb eldönteni, mi is a digitalizálandó a felhasználók elvárása szerint. A hagyományos könyvtáros megközelítés az állomány magjáról, egy adott szakterület jónak tartott irodalmáról kihívásokkal szembe-sül. Az állománygyarapításnak egyszerre kell számot vetnie azzal, ami technikailag digitálisan lehetséges, és számba kell vennie a felhasználói társadalmi környezetet is. A könyvtárak tipikusan abba a hibába esnek, hogy a magas kultúrához kötődve, túl magas belépési, értelmezési pontjaikkal nem kínálnak csatlakozási lehetőséget az alacsonyabb státuszú felhasználók számára. (Utóbbiakat úgy lehet megszólítani, ha az általuk érzékelhető üzenetekből indulunk ki, s abból bontunk ki a befogadható tények, élmények alapján magasabb szintű koncepciókat.) Az állományszervezésre áttérve a legfontosabb megállapítás az, hogy már nem kötődik semmiféle fizikai térhez. Ebből pedig az következik, hogy nem kell hagyományos módon megrendelni, majd egy adott polcra, állományrészbe besorolni fizikailag is egy adott dokumentumot. A gyűjteményszervezés sokféle egyéni felhasználói, illetve könyvtárosi érdeket figyelembe véve rugalmasan alakítható a virtuális térben. Az állományrendezés egyes lépéseit nyugodtan rábízhatsz akár a felhasználókra is egyedi igényeik szerint; nem kell mindent készen kapniuk tárgykörök, témakörök szerint leosztva, mint a hagyományos könyvtári világban. Az elérhetőség széleskörűen, az értelmezés univerzális módon egyre kevésbé biztosítható. A felhasználóknak a korábbinál nagyobb a felelőssége az őket érdeklő információ megtalálásában és a releváns jelentések kibontásában. A felhasználóhoz kötődő fizikai hely és értelmezési kontextus dönti el, mit és hogyan talál meg, használ fel a számára elérhető digitális könyvtárak állományából. A felhasználás módjai tehát szivárványszerűvé válnak a sokféle nézőpont megjelenésével. A fizikai hozzáférés egyrészt a megjelenítő eszközhöz (számítógéphez) kötődik, illetve magának a do-

kumentumnak a megjelenítéséhez. A fizikai szint megléte, illetve a használatához kötődő készségek és technikák elsajátítása a világ számos szegletében (pl. Afrikában) komoly problémát jelent. A kalauzok segítenek az információ feltárásában (a katalógusokban, bibliográfiákban, szakirodalmi szemlékben). Az intellektuális hozzáférés már az információ különféle felhasználási módjaihoz kötődik, az egyéni tudást egészíti ki, vagy tesz hozzá valami minőségileg újat is. A könyvtárosoknak komoly felelősségük, hogy miként segítsék a felhasználókat a digitális információ-visszakeresés és -értékelés fortélyainak elsajátításában. A virtuális környezetben a tájékoztató munkára nagyobb szükség van a szerzők szerint, mint valaha. Bizonyos értelemben a könyvtáros társszerzője lesz számos új szellemi produktum létrejöttének, segíti az egyes felhasználók, ill. felhasználói csoportok közötti együttműködést, bemutatja az adott információforrások felhasználásának újszerű módjait. Ez a tevékenység minden korábbinál jobban személyre szabott. A digitális információk kezelését segítő szakemberek egyre mélyülő tudással rendelkeznek az egyes felhasználó igényeiről, szokásairól és a felhasználók közösségéről. A digitális megőrzés kapcsán a szerzők utalnak arra, hogy ennek felelőssége elsősorban a kiemelt nemzeti intézményeké, a tudományos könyvtáraké. A nyilvános könyvtárak többségének inkább a digitális kurátorságban van szerepe; gondosan válogatják és biztosítják az érdeklődésére leginkább számot tartó digitális kínálatot, s a hangsúly a zökkenőmentes fizikai, illetve intellektuális hozzáférésen lesz. Az archiválás kapcsán két fő szempontra is figyelemmel kell lenni, hogy a) fizikailag hozzá lehessen férni az adott tartalomforráshoz, és b) a benne szereplő információ minél sokszínűbben legyen visszakereshető. A fejezetben számos utalás található arra, hogy bár a könyvtárosnak az általa feldolgozott információ tartalmával szemben semlegesnek kell maradnia, mégis egyfajta szakmapolitikai alapállást is képvisel a feldolgozó, tájékoztató munka módszertani háttéren és egyéni hozzáállásán keresztül. Sokféle hagyományos szabályozó elem elvész a virtuális térben (nyitva tartás,

öltözködési normák), de a rend és a racionalitás pozitivista hagyománya, melynek a könyvtár az általa gyűjtött dokumentumok révén egyfajta kivétel, tovább él. A jogszabályi környezet, az általános politikai, társadalmi elvárások át- meg átszövik a digitális könyvtárak tevékenységét is. A felsőoktatás kapcsán a szerzők utalnak arra, hogy az amerikai modellben az egyetemek túlságosan a piac szabályai szerint intézményesedtek el: egyre inkább a munkáltatói elvárásoknak megfelelő engedelmes munkavállalókat képeznek, elsajátítva a domináns cégekre jellemző munkakultúrát és gondolkodásmódot. később pedig a profitot növelik a kapitalista társadalomban. A diák a jó fizetéssel járó karrierben, a munkáltató a képzési költségek minimumra szorításában érdekelt. Egyre inkább a gyakorlatias szemlélet nyer teret a hagyományos megközelítésekkel szemben. Elsikkad az eredeti cél, hogy olyan széles körű szakmai tudással és kritikai érzékkel felvértezett állampolgárokat képezzenek, akik a demokráciában a civil egyéni és közösségi autonómia alapelemeiként jelennek meg. A könyvtár- és információtudományi felsőoktatásnak arra kellene figyelni, hogy az információs technológia és a menedzsment jellegű tárgyak mellett fokozott figyelmet kapjon a könyvtár társadalmi funkciója is: Miért és miképpen jó egy könyvtár? Miért jó olvasni függetlenül az olvasottak tartalmától, hogyan változik meg a felhasználói célközönség (illetve az egyes felhasználók) élete attól, hogy rendszeresen jár könyvtárba? Hogyan profitál a társadalom és az egyén abból az információs tőkéből, amit ott elsajátít? Miért jobb, hatékonyabb a digitális könyvtárat használni, mint a Google-ban keresni? És így tovább. Az információ átadása és befogadása izgalmas folyamatként sokszor érdekesebb lehet, mint maga a tranzakció végeredménye. Az információközvetítésben bekövetkezett változások és a kereskedelmi vetélytársak megjelenése az USA-ban igen sérülékennyé tette a könyvtárak pozícióit. Az információ privatizálásával nő a hozzáférés költsége. A képzésnek arra is fel kell készíteni a diákokat, miként védhetik meg, s teremthetik újjá, fejleszthetik innovatívan tovább azt a non-profit alapú virtu-

ális és fizikai közösségi teret, amit a könyvtár nyújt. Fontos tudatosítani azt is, hogy a könyvtári célközönség nem kereskedelmileg, profitelvéen szegmentált. Minden fontos célcsoportot meg kell, és meg is lehet szólítani a különféle szolgáltatási tevékenységekkel. Rajtuk keresztül legitimálthatja magát társadalmi szinten a könyvtár, s éledhet funkcióiban újjá társadalmi és kulturális térként.

Egyetlen tudományterület sem létezhet megfelelő elméleti és diszciplináris megalapozás nélkül

A hatodik (No theory, no discipline = no profession) és a hetedik fejezet (Constructing a theoretical framework) a leginkább elméleti jellegű. A könyvtár- és információtudomány és a digitális könyvtárakkal foglalkozó kutatási irányok hagyományosan nélkülözik a nagy paradigmákat. Nincs egységesen használható gyakorlati meghatározás azokra az alapfogalmakra sem, mint a dokumentum vagy az információ. A fejezet amellet érvel, hogy nagy szükség lenne egy átfogó elméleti megalapozásra. Ezzel összefüggésben elemzi a főbb tudományos elméleteket, rámutatva azok erősségeire és gyenge pontjaira. (A hetedik fejezet írja le a digitális könyvtárak mögött álló elméleti keretrendszer megalkotásának lehetséges lépéseit.) Az egyes tudományterületek közötti kommunikációval is alapvető problémák vannak. A könyvtár- és információtudományi tudományos publikációk alig mérhető hatást gyakorolnak a rokon területek tudományos diskurzusára. Az elmélet és a gyakorlat viszonya különösen érzékeny kérdés a könyvtár- és információtudományban. Az elméleti oldal történeti fejlődése lassú és ellentmondásos (sokan kétségbe vonják, hogy rendelkezik-e egyáltalán tudományos megalapozottsággal). Az egyes könyvtárak ráadásul sajátos intézményi profillal rendelkeznek a képzés törzsterületeinek vonatkozásában. Nehéz mind a hagyományos fizikai, mind a digitális könyvtári területen meghatározni azokat az univerzális készségeket és képességeket, melyek a gyakorlati munka és a tudományos vizsgálódás alapját

képezhetik. A könyvtár- és információtudomány megnevezésként is magában foglal egy olyan lehetséges értelmezést, ami a könyvtári területet az informatika irányába nyitja ki, ugyanakkor leértékeli a könyvtár társadalmi funkcióinak tanulmányozását. A kvantitatív, természettudományos jellegű pozitívista vizsgálati módszerek háttérbe szorítják a kvalitatív jellegű tevékenységeket. A fejezet kitér arra a modern konvergencia jelenségre is, amely tovább színezi az egyes gyakorlati és tudományos tevékenységek viszonyát a múzeumok, levéltárak és könyvtárak kapcsán. Ezek az intézmények a nemzeti emlékezet őrzőiként, illetve kulturális intézményekként eltérő történeti pályát futottak be. A digitális gyűjtemények megjelenése viszont erőteljesen egy olyan elméleti és gyakorlati tudományos gondolkodásmód szükségességét jeleníti meg, amely az emberi tudás holisztikus szemléletét képvisel. Technikai szempontból mindegy, hogy múzeumi, könyvtári vagy levéltári anyagot szolgáltatunk-e. Másrészt a digitalizálás, illetve eleve digitálisan születő dokumentumok esetében az egymástól függetlenül fejlődő diszciplínákkal, s így eltérően használt fogalomkészletekkel szembeüthetünk. Egyre inkább teret nyer az a felismerés, hogy a három területnek közös entitásként kell felvennie a versenyt a felhasználók információs igényeinek kielégítéséért, együtt kell kezelniük a tudományos publikációs környezet által támasztott új kihívásokat is. (A szerzők részletes táblázatokon mutatják be a különféle – a kulturális örökséghez, illetve az információtechnológiához – kapcsolódó szakemberek tevékenységének hasonlóságait és eltérő vonásait.) A digitális könyvtárak a legújabb megközelítések szerint a legkülönfélébb tudományterületeknek és gyakorlati tevékenységeknek szolgálnak találkozóhelyül, hiszen az információs szakmák ugyanazon nagy témakörrel foglalkoznak, s az egyes – elméletileg és koncepciónálisan eltérő – alkotóelemeket egyeztetni kell. A digitális könyvtárhoz szükséges készségeket és képességeket nem piaci alapú megközelítésekön keresztül, hanem az egyes szakterületek összeolvadásával; új, holisztikus és interdiszciplináris szemlélet keretei között kell megfo-

galmazni, fontosabb elméleti sarokpontokként. Ennek megfelelően lehet aztán olyan általános gyakorlati követelményeket támasztani a digitális könyvtárakkal szemben, melyek hosszú távon biztosítják munkájuk alapvető kereteit. Ismertetésünk keretei között nincs mód a téma bővebb kifejtésére, a szemlézett fejezet ellenben sorra veszi az összes olyan tudományterületet és szakmát, mely a digitális könyvtárak szempontjából elméleti és gyakorlati jelentőséggel bír. Amellett érvel, hogy lehet olyan elméleti és gyakorlati megfogalmazásokat találni, melyek felölelik a kulturális örökség valamennyi területét, magukban foglalják az informatikai jellegű digitális könyvtári megközelítések kulcselemeit, másrészt társadalmi, könyvtári nézőpontból tágabb keretek közé helyezik azokat.

Az információs tevékenységek, szakmák, tudományterületek egységes elméleti keretrendszerének felvázolása

A digitális könyvtárak elméleti keretrendszerét tárgyalja az összetett, tudományfilozófiai jellegű *hetedik fejezet*: kísérletet tesz a teljes digitális kulturális örökség, illetve a könyvtár- és információtudomány beillesztésére a tudományok rendszerének keretei közé. Újfajta ontológiai megközelítéseket kínál az összes információval foglalkozó szakmai terület és alapvető teória egységes megközelítésére. Az új ontológia keretei között megpróbálja egyértelműen definiálni azokat az alapfogalmakat, melyek az új elméleti keretrendszer főbb elemeit alkotják. Ezek a következők: tudás, információ, információörögzítés, információkódolás és dekódolás, az információ reprezentációja, adat, dokumentum, kategóriák és kapcsolatok (relációk). Részletes táblázatok mutatják be a különféle információs tevékenységek alapvonásait. A főbb témakörök ennek megfelelően: 1. Adatforrások; 2. Az információ mint fizikailag megfogható dokumentum; 3. Az információ/dokumentum mint tartalom; 4. Az információ/dokumentum mint kommunikációhordozó eszköz; 5. A dokumentum tárgya. Ezt követően a különféle információval foglal-

kozó szakmai területek egy közös taxonómiai rendszer keretei között is megjelennek a műben. A szerzők reményei szerint ezek a szilárd elméleti keretek új alapkoncepció kialakítását kínálhatják a digitális könyvtári terület számára, megfoghatóbbá teszik a digitális könyvtáros szakmának meghatározását, és rögzíthetik szerepét a mai posztmodern társadalomban.

Tantervek szerkesztése

Anyolcadik fejezet a digitális könyvtári témájú felsőoktatási tervek szerkesztésének didaktikai, pedagógiai és ismeretelméleti összefüggéseit járja körül, és kitér az információs munka interdiszciplináris természetére is (*Designing curricula*). Az információtechnológia előtérbe kerülése, a kulturális örökség különféle területeinek egymásba olvadása, fokozottan befolyásolja a könyvtár- és információtudományi felsőoktatást. A digitális, hálózatos információs hálózati környezet globális jellege is fokozottabb nemzetközi együttműködésre sarkall e képzési területen. Miközben arról sem szabad elfeledkezni, hogy a tervek sokszínűsége, az adott társadalom és munkaerőpiac speciális igényeire is hivatkozik. A sokszínűség feltétlenül értékes. A kulturális sokféleség olyan érték, melyre a fokozott nemzetközi együttműködés mellett is támaszkodni kell. A tantervkészítés általános kihívása a gyorsan változó társadalmi, technológiai környezetnek való megfelelés igénye. A paradoxon pedig az, hogy egyszerre kellene valami egyedül és különlegesen erőset az egyes képzési programok szintjén felmutatni, a nemzetközi elismertség és akkreditálás biztosítása mellett. Ez csak a különböző nézőpontok közötti kompromisszumok biztosítása révén érhető el. A könyvtár- és információtudományi felsőoktatás egyes témaköreinek gazdag szakirodalma van, a tervek szerkesztési hátterének viszont rendkívül szegényes. Ez sem könnyíti meg a szakemberek dolgát. A tanterv fontossága a szerzők szerint nem hangsúlyozható ki eléggé. Szakmai értékeket, célokat közvetít, kulturális célmeghatározás eszközeként is működik, s kifejeződése az adott szakma tudományos

párbeszédeinek is. Bevezeti a hallgatókat az adott szakterületek keretei közé és megfelelő szakmai integritás és felelősség készségeivel és képességeivel ruházza fel őket. A tantervszerkesztés nem csak a témakörökről és a szakmai tartalomról szól. Megadja a hallgatók képzésének részletes kereteit. A különböző szakmai modellek absztrakt szinten való elsajátítása s gyakorlati alkalmazása is része kell, hogy legyen. Figyelemmel kell lennie amennyire lehetséges a jövő kihívásaira. Vonzónak is kell lennie, hogy a hallgatókat érdeklődésre sarkallja a tárgyalt szakmai témakörök és problémák iránt. Rá kell ébresztenie őket arra, hogy adott szakmai célok elérésének a megfelelő eszközök segítségével ők is a részesévé válhatnak. A tanterv szerkesztése önmagában is egy tanulási folyamat, a végeredmény sokszor egyáltalán nem látható magától értetődően előre. Számos külső és belső tényező befolyásolhatja a szerkesztés lépéseit. Tehát készen kell állni a tanterv fő szerkezeti elemeinek akár a teljes átrendezésére is, ha a körülmények úgy kívánják. A didaktikai elemek a szerkesztés folyamatának részeiként jelennek meg. Magas szintű meghatározását nyújtják egy adott program keretei közt zajló oktatási tevékenységnek, melynek végeredménye a megfelelő végzettség megszerzése. Rögzíteni kell a képzés hatókörét (szakmai témakörök szerint); céljait; tartalmát (megfelelő szélességben és mélységben); az ismeretek ellenőrzésének főbb formáit; az adott szakmai területekhez kötődő etikai és morális értékek elsajátítását. A tantervkészítés főbb didaktikai elemei a szerzők szerint az alábbiak: a képzés általános leírása, célkitűzései; kimeneti célok felsorolása; a program témakörei, főbb tartalmi elemei; a képzés szerkezete; az általános pedagógiai módszertani elvek rögzítése; az oktatás módszertani formái; a diákok tudásának ellenőrzése, az oktatási programok rendszeres minőségi értékelésének módszerei. A tantervszerkesztés ismeretelméleti tudományos párbeszédei a képzés mögött álló tudományos filozófiai elemekre, a különféle tudományágak szempontjai szerinti eltérő megközelítésmódokra fókuszálnak. Eszerint két alap-

vető paradigma merül fel a digitális könyvtárak kapcsán. A könyvtárközpontú hagyományos szemlélet a digitális tudás megszerzése mögött álló könyvtári szervezetrendszer evolúciójára fókuszál, magában foglalja a digitális könyvtárak létrehozását és működését érintő összes koncepciót, folyamatot, eljárást és eszközt. Ezzel szemben a kulturális örökség központú, ernyőszerű megközelítési mód az eddig külön-külön fejlődő tudományos, szakmai területeket kívánja közös képzési keretek közé foglalni (pl. könyvtár- és információtudomány, levéltártudomány, muzeológia). E nézet szerint teljesen mindegy, milyen intézménytípusból származnak a digitális objektumok, a fő cél azok hatékony és szakszerű feldolgozása és a sokszínű felhasználói igényeknek megfelelő szolgáltatása. Mindkét modellre nagy hatást gyakorol az információtechnológiai nézőpont. A digitális könyvtáros feladata eszerint főképp abban merül ki, hogy felkutassa és bevezesse az információtechnológia által kínált felhasználó központú szolgáltatási formákat. A technikai háttér elsődlegessége szinte teljesen felülírja a digitális könyvtár társadalmi és kulturális kommunikációs térként való felfogását. Csak a globális online informatikai rendszerekben és az általuk közvetített hatékonyan és felhasználóbarát módon közvetített adatokban, szolgáltatásokban hisz. A globális szolgáltatási környezet eszerint legyőzhet mindenfajta társadalmi, nyelvi, kulturális, fizikai távolsági korlátot a különféle internetes eszközök révén. A szerzők vitába szállnak ezzel az univerzális, technológia-központú megközelítéssel. Szerintük a digitális könyvtáros a hagyományos műveltségközvetítő szerep kiterjesztéseként *hídszerepet* tölt be a digitális térben a tartalmak és a használók között. Mentorként, oktatási szereplőként kalauzolja a felhasználót, hogy minél innovatívabban használhassa fel a rendelkezésére álló információkat. Ezáltal egyre bővülnek a digitális írástudáshoz kötődő készségei és képességei. A digitális könyvtáros szociális készségei segítenek bevonni a különböző irányultságú és képzettséggel rendelkező társadalmi csoportokat a digitális könyvtárak

hatókörébe. Továbbá hatékony oktatási szolgáltatásokat is képes nyújtani virtuális osztályteremként használva a digitális könyvtárat. A képzési keretek kialakítása során figyelni kell arra is, hogy egyre több olyan típusú, magát kulturális intézményi tanulmányokként definiáló program jelenik meg, amelyek elsősorban a kulturális közkinccs kereskedelmi terméké konvertálásának biztosítását tűzik ki célul. A szerzők szerint ezzel szemben a különféle képzettségeknek egyensúlyt kell tartaniuk a gazdasági és általános társadalmi jellegű kulturális célkitűzések között. A gondolatok terjesztése, az információk közjavakon alapuló tudásátadás nemcsak gazdasági célokat szolgálhat, hanem fontos non-profit jellegű társadalmi célok elérése érdekében is mozgósíthatók a digitális könyvtárak keretei között. A digitális könyvtári tantervek összeállításának fontos jellemzője még annak kifejezetten interdiszciplináris jellege. A különféle tudományágak elméleti diskurzusainak rendszerezett bevonása a tanterv keretei közé azonban – némiképp paradoxnak tűnő módon – inkább növeli az adott tantervi program intellektuális kohézióját. A folyamatosan megjelenő kihívásokra adott válaszok keresése a maga természetességével kényszeríti ki újabb és újabb tudományágak elemeinek bevonását a digitális könyvtárosok képzésének kereteibe. Fontos képzési cél lehet az egyes információtechnológiai eszközök megjelenéséből adódó és a rajtuk alapuló szolgáltatások követése. Legalább ennyire fontos azonban azon elméleti keretek fejlődésének a figyelemmel kísérése, melyek az információtechnológia fejlődése mögött állnak, s nem feledkezhetünk el a technológia társadalmi vetületéről sem.

Tantervi célkitűzések és képzési eredmények

A kilencedik fejezet számos fontos összetevő áttekintését adja (*Aims and outcomes*). Ezek hozzájárulhatnak a digitális könyvtári területen születő tantervek célrendszerének meghatározásához. Számba vehetjük segítségükkel a főbb tartalmi elemeket és a kimeneti követelményeket is. Elsőként hat fő pontban összegzik a szerzők, milyen általános tantervi célok fogalmazhatóak

meg, ezt követően pedig kitérnek a tantervek megalkotása mögötti általános filozófiai jellemzőkre. Mindezek után kicsit gyakorlatibb vizekre eveznek, és arról értekeznek, hogy milyen készségek és képességek fejlesztését várhatjuk el a digitális könyvtári tantervektől. Szó esik arról is, hogy milyen eredményekkel és egyéb járulékos hatásokkal járhat a bevezetésük. Kitérnek a végzettek tudásának főbb minőségi jellemzőire, záró tényezőként a különféle oktatási programok nemzetközi minőségi követelményeknek való megfelelésére. Említést tesznek az oktatási programok egyre nemzetközibbé válásának folyamatáról is. (Sajnos, a recenzió keretei ismét nem teszik lehetővé a témák részletes kibontását, csupán az előbb vázolt témakörök rövid összefoglalására szorítkozhatom.) Az általános tantervi célok a következők:

1. A legfőbb cél, hogy a digitális információmunkások jó minőségű képzést kapjanak, mellyel megalapozhatják jövődi karrierjüket.
2. Sajátítsák el a digitális könyvtári tudományterületet/szakma teljességét. Lássák át, hogyan alkotnak teljességet a képzés egyes elemeinek és a mögöttük álló elméleti háttérnek az eredményei, és melyek a digitális információkkal foglalkozó tudományterület pozíciói és határai a tudományok általános rendszerében.
3. Sajátítsák el a képzési terület és a társterületek fő koncepcióit és terminológiáját, lehetővé téve a termékeny szakmai vitákba való bekapcsolódást.
4. A minőség biztosítása a kimeneti követelmények révén: mit kell a hallgatónak tudnia, illetve milyen készségeket és képességeket kell elsajátítania.
5. A képzési követelményeknek és kompetenciáknak szakmailag elismertnek, akkreditálnak kell lenniük, ám ez nem jelenti azt, hogy a munkaerőpiac diktál a kurrens piaci igények szerint. A munkaerőpiac szereplőivel való eredményes kapcsolat viszont elősegítheti a hallgató tudásának, képességeinek növekedését, fejlődését és specializálódását.
6. A hallgatók értékelésének és számonkérésé-

nek rendszeresnek és változatos formákban alkalmazhatónak kell lennie.

A tanterv mögötti szakmai filozófiai célkitűzések terén a szerzők egészen Arisztotelész koncepciójáig nyúlnak vissza. A gyakorlati, az empirikus (tapasztalati) és a technikai tudás megfelelő aránya tarthatja az egész társadalmat is egyensúlyban. Ugyanezt kell figyelembe venni a tantervszerkesztés folyamatában is. Az empirikus, ismeretelméleti jellegű tudás kötődik leginkább a digitális könyvtári képzés társadalomtudományi vetületéhez. Habár – amint korábban láttuk – a tudományterület nélküli a szilárd episztemológiai alapokat, mindenképpen rögzíteni kell az információáramlás társadalmi összefüggéseit. Fel kell ismerni az információ mint politikai, gazdasági és társadalmi tőke természetét, a társadalmi információs privilégiumok jelenségeit. A gyakorlati tudás rögzíti a digitális információval foglalkozók szakmai és etikai értékeit, valamint a szakmai gyakorlat mögött álló szervezési elemeket, kereteket. A technikai oldal kötődik szorosan az információtechnológiához. A szerzők megállapítása szerint az első terület nem kap elég prioritást a tantervekben, a harmadik terület a leginkább domináns, és a második sem kap elegendő figyelmet helyenként. A tantervi célkitűzések teljesülését számos dimenzió szerint lehet a szerzők szerint vizsgálni: készség és képességfejlesztés, a feladatok teljesítésének minősége, szakmai jártasság, a megfelelő szakmai szemlélet elsajátítása, a képzési követelmények teljesítése, a minőség kérdése. A fejezet szavá teszi, hogy jól elhatárolható fogalmakról beszélhetünk ugyan, mégis sokszor keverednek ezek a szakirodalom szintjén. Kötődnek hozzájuk egyéb jellemzők is, mint például a kritikai gondolkodás képessége, a kreativitás és a képzelőerő. A cél tehát a fogalmak világos meghatározása és magyarázata, melyre a fejezetben sor is kerül. Szavá teszik a szerzők azt is, hogy értelmetlen dolog ideális, teljességre törekvő képet kialakítani a digitális információs területtel foglalkozó szakemberek jellemzőiről. Az előnyös szakmai személyiséghez olyan általános tulajdonságok is kötődnek, melyek csak igen

korlátozottan alakíthatóak tantervi keretek között. A digitális információs szakember legyen integráló, öntudatos, felelősségvállalásra képes személyiség, jól tudjon csapatban dolgozni, bírjon megfelelő személyközi kommunikációs képességekkel, legyen reflektív és empátikus, de a jó emlékezőtehetség is kívánatos, fejlett analitikus gondolkodással párosulva. Ideális esetben az összes felvételizőnek önvizsgálatot kellene tartania, mennyire felel meg e követelményeknek. Ez azért különösen fontos, mert a szakma, melyet választanak, ezer szállal kötődik az emberi viselkedés különböző formáival való szembesüléshez, a változatos társadalmi környezeti feltételek közötti helytálláshoz. A szerzők azoknak a kezdeményezéseknek a tömör összefoglalását nyújtják, amelyek közös platformra kívánják terelni a könyvtár- és információtudománnyal, illetve a digitális könyvtári területekkel foglalkozó képzési programok főbb elemeit és kimeneti jellemzőit. Szóba kerülnek a bolognai folyamat európai következményei, a közös európai-amerikai tantervi vizsgálatok eredményei, az IFLA erőfeszítései is. Tágabb összefüggésrendszerben az egyre globálisabbá és szabadabbá váló munkaerő- és oktatási piac is jelentékeny hatást gyakorol a digitális információs szolgáltatási és oktatási környezetre. Az oktatási programokat érintő közvetlen nemzetközi hatásokat főleg európai példákon szemléltetik. A kulturális, történeti, politikai hagyományoknak és a nemzeti szabályozási mintáknak a sokfélesége adja az alapját a nemzetközi együttműködés különféle mintáinak. Az együttműködésnek három szintjét különítik el:

1. a képzés egyetemi, kari szintű nemzetközi dimenziója, a külföldi diákok fokozott bekeverülése az intézményi keretek közé;
2. az oktatók és hallgatók kölcsönös cseréje, és ennek keretében hálózatos intézményközi együttműködés (pl. az EU ERASMUS, TEMPUS, SOCRATES mobilitási programjainak keretében);
3. a nemzeti eljárásmodok nemzetközi egységesítése a tudományos végzettség kölcsönös elismerése és közös minőségbiztosítási keretek meghonosítása révén.

A harmadik szint keretében születtek meg a nemzeti oktatási kereteken felülemelkedő képzési programok, melyek bevezetését nagymértékben segítette a bolognai folyamat EU-n belüli kibontakozása.

A fejezet azzal a figyelmeztetéssel zárul, hogy a digitális információs szakemberek felsőoktatási keretek közt való képzése – elsősorban az USA-ban – teljesen gyakorlati jellegű, számos esetben szinte hiányzik az elméleti, társadalmi háttérjellegű alapozás. Erre a modellre pedig inkább ráillik a csak a jelennel számoló, piaci központú információtechnológiai szakmunkásképzés minősítés (az akadémiai jellegű szakmai és tudományterület alapjainak elsajátításával ellentétben), hiszen nem foglalkozik azzal, miért sajátítják el az adott ismereteket, készségeket és képességeket, és nem számol a szakmai tevékenység következményeivel, társadalmi környezetével, hatásával. Nem foglalkozik azzal sem, milyen alternatív módokon érhetőek el esetleg a kitűzött célok. A diploma piacképessége, a képzés gyakorlatiassá, jobban munkaerő-piacivá válása – amit a bolognai folyamat is célként tűz ki – mást jelent: a fent említettnél jóval tágabb ismeretkör elsajátítását írja elő, absztraktabb, kreatívabb, a lehetséges alternatív utakkal is számoló professzionális kultúrát feltételez a végzettek részéről. Mindezeket eredményesen egészítheti ki a magas fokú specializáció valamilyen piacképes területen. A végzett szakemberek tehát nincsenek végzetesen kiszolgáltatva a pillanatnyi munkáltatói érdekeknek.

Pedagógiai stílusok és módszertani keretek

A *tizedik fejezet* azokat a legjellemzőbb ismeretelméleti keretrendszereket (társas konstruktivizmus, társas konstrukcionizmus, konnektivizmus) mutatja be, melyek relevánsak lehetnek a digitális könyvtári ismeretek oktatásának folyamatában (*Pedagogies and teaching methods*). E kereteket alapul véve tér ki azokra a pedagógiai stílusokra és módszertani iskolákra, melyek a digitális könyvtárosok képzése során szintén főszerepet játszhatnak.

Arra koncentrálni tehát, milyen módon zajlik az

oktatás és a tanulás, miképpen jelenik meg az információtechnológia az oktatásban, és ennek milyen hatása van a tantervek megalkotására és szerkesztésére. Az oktatásnak három formáját különítik el: a *pedagógia* mellett az *andragógia* és a *heutagógia* (önmeghatározott tanulás [a görög „heurista”, *felfedez* szóból – szerk.]) különféle módszerei is hasznos segítséget jelenthetnek a digitális könyvtári felsőoktatásban.

A fejezet fő érve az, hogy a konstruktivista tanítási stílus – a diákok oldaláról a heutagógia módszereivel megtámogatva a – látszik a legmegfelelőbbnek az egyes kurzusok tanítási kereteinek a kialakítására, a diákok ismeretének számonkérésére és az oktatás minőségének ellenőrzésére is. Semmiképp sem tartják a szerzők a hagyományos frontális tanítási stílusú pedagógiai formákat a digitális könyvtári terület jellegéhez megfelelőnek. A hallgatók – akár az alap, akár a posztgraduális szinten – már felnőttek tekinthetők, és olyan információval behálózott világban élnek, ahol formálisan és informálisan már rengeteg ismeretet sajátítottak el. A ma uralkodó posztmodernista szemlélet a szerzők szerint elsősorban az egyén felelősségére koncentrál abban a tekintetben, hogy képet alkosson a világról, amelyben él. A digitális információmunkások ebben a segítségére lehetnek, de nem a tekintélyelv alapján. A tanítási és egyben tanulási folyamat sikere egyaránt függ a segítő és ismeretellenőrző szerepet játszó oktatótól, a saját magát is motiváló, aktívan együttműködő hallgatótól és a választott oktatási módszertől. A módszerek tehát legalább akkora fontossággal bírnak, mint a tartalom.

A szerzők számot vetnek az oktatás egyre nemzetközibbé válásának jelenségével, és az ebből következő interkulturális kommunikációban rejlő módszertani kihívásokkal. Az információtechnológiai determinista álláspont híveivel szemben arra mutatnak rá, bármilyen technológiai környezet is vesz minket körül, tekintettel kell lenni arra az alapvető társadalmi kódrendszerre, amelybe beleszülettünk, és amelyben élünk. Teljesen más világlátás, attitűd és viszonyrendszer jellemzi például az alapvetően kollektivisták társadalomban felnövő kinaikat, mint az egyén

boldogulásában, felelősség és kockázatvállalásában hívó amerikai társaikat. Az eltérő kulturális szimbólumrendszer – a könyvben idézett kísérletek szerint – döntően befolyásolja a kognitív befogadás eredményességét. Komolyan kell venni tehát az eltérő társadalmi, történeti, kulturális, politikai kereteből adódó kihívásokat is, ha nemzetközi oktatási környezetben kell helytállni.

A fejezet kitér még a digitális műveltség, a kritikai műveltség és a kritikus gondolkodásmód fontosságára. Akár a könyvtár fizikai, akár virtuális tereiről beszélünk, a könyvtárosnak sokféle szerepbe kell beleilleszkednie, értelmeznie kell a különböző kulturális kódokat használó társadalmi csoportokból érkezők észjárását, csak így tud hatékony segíteni. A fizikailag kézbe vehető vagy digitális dokumentumok kapcsán is át kell látnia azok politikai, társadalmi, kulturális kontextusát, és annak megfelelően kell megpróbálni közvetíteni a szöveges, képes, hangos információkat összefüggésrendszerükkel együtt. Figyelembe kell venni az interpretálás terén azt is, milyen információhordozó eszközt használunk. Alkalmazkodni kell a hangfelvételek, a film, az online közvetítés sajátosságaihoz, illetve a közvetlen személyes kommunikáció alapvető szabályaihoz is. Az ehhez a területhez kötődő kompetenciák fejlesztése a könyvtárosok, információs szakemberek képzésének kulcskérdése.

Tartalom és struktúra

A *tizenegyedik fejezet* a digitális könyvtárosok képzési programjainak főbb tartalmi összetevőire összpontosít (*Content and structure*). A különböző kurzusok és programok oktatási szintje, szerkezete és időtartama adják az elemzés alapját. Kiemelnek néhány kulcsterületet:

- ⊙ a humán információs viselkedés tanulmányozása;
- ⊙ tudásteremtés;
- ⊙ nyelv, nyelvészet és szemiotika;
- ⊙ kritikai információs műveltség;
- ⊙ az információ ellenőrzése és értékelése;
- ⊙ információtechnológia.

A fejezet csupán igen általános megállapításokra

szorítkozik a gyorsan változó információs környezet és az arra reflektáló oktatási programok okán. A szerzők az információs szakemberek társadalmi szerepkörére helyezik a hangsúlyt: legyen ideális közvetítője a kulturális örökségnek és a hozzá kötődő elméleteknek. Vállaljon aktív szerepet az adott fizikai, illetve virtuális környezethez kötődő információk közvetítésében, segítsen az újfajta tudás kereteinek, értelmezésének megszületésében, támogassa az élethosszig szóló tanulás különféle formáinak megvalósulását. Kapcsolódjon aktívan be az adott környezethez kötődő infokommunikációs társadalmi folyamatok formálásába.

Kritikus pont az információs technológiához kötődő kurzusok arányai és súlya az egyes programokon belül. Az informatika és a digitális könyvtáros szakma kapcsolatában azt emelik ki, hogy az informatikus nem veheti át teljesen a digitális könyvtáros munkáját, mint ahogy a digitális könyvtárosok zöme sem szerez informatikai végzettséget. Minden digitális könyvtárosnak ismernie kell azonban az információtechnológiai rendszerekben rejlő technikai lehetőségeket, érteniük kell a működési elveket, és hogy miképpen használhatják fel azokat munkájuk során. Érteniük kell az informatikusok nyelvén, és állandó kapcsolatban kell lenniük velük a különféle technológiai eszközök sikeres szolgáltatási adaptációjának megvalósítása kapcsán. Végző soron a magas szintű technológiai tudást kell kombinálni különféle egyéb területekkel, például az információ társadalmi szerepével, a tudásteremtés és átadás folyamatának természetével. Az informatika releváns ismereteket ad a különféle információtechnológiai eszközök kialakítására, felhasználására, designjára, karbantartására vonatkozóan. Mindezen ismeretek azonban csupán eszközként szolgálnak a digitális könyvtár társadalmi vízióinak, céljainak, szerepkörének elérésében: a társadalmi dimenziót a könyvtár- és információtudományi képzés jeleníti meg a digitális könyvtári szakemberek számára. Az lenne az ideális, ha a két tudományterület képzési szinten is kölcsönösen megtermékenyítené egymást tartalmilag, és nem csak a társadalmilag maga-

sabban jegyzett informatika egyoldalú technológiai determinista befolyása lenne tapasztalható a könyvtáros-képzés tartalmi elemeiben. A különféle kurzusok kialakításának kapcsán azt segítenének eldönteni a szerzők, mely területek alkossák a programok tartalmi magját. A különböző tartalmi elemek közti választást, a prioritások kialakítását több fontos tényező is befolyásolja. A programok tartalmi tervezésének legfontosabb elemei a programok időbeli terjedelme; a tudományos oktatói gárda szakértelme az egyes képzési területeken és a munkaerő-piaci kilátások. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a szakmailag kívánatos optimum és az adott lehetőségek maximuma sohasem esik egybe. Ideális esetben kívánatos lenne kialakítani egy igen széles interdiszciplináris tartalmi profilt. Ebben helyet kaphatnának a filozófia, szociológia, információtechnológia, pszichológia, irodalom, kutatásmódszertan, nyelvészet, antropológia, szépművészet és iparművészet, valamint a kvantumfizika egyes elemei is. Egy ilyen széles körű profil kialakításának lehetőségének hiányát azzal is magyarázzák, hogy a könyvtárosok munkaerő-piaci kilátásai nem a legkedvezőbbek, a hallgatók többségének pedig egyszerűen nincs elég motivációja, hogy hosszú éveken át elsajátítsa egy alacsony társadalmi elismertséggel rendelkező szakma fortélyait. A digitális könyvtárosok képzésének főbb kereteit részletes ábra szemlélteti. Elsőként helyet kapnak az információ különféle feldolgozási és befogadási koncepcióihoz, megjelenési módjaihoz kötődő témakörök: az információ társadalmi szerepe, humán információs viselkedésmódok, tudásteremtés és kommunikáció, társadalomtudományi informatika, digitális könyvtárak szerepköre és története. A második dimenzió az információtechnológia területe: a digitális dokumentum tárolása, archiválása, feldolgozása és a hozzáférés, az információ visszakeresés, az információs architektúra, a hozzáférés kérdéskörei, az informatikai alapismeretek (programozás, hálózat, számítógép-architektúra). A harmadik fő témakör a szakma lényeges szervezeti, viselkedési összetevőit taglalja: szakmai etika és jogszabályi környezet, menedzsment,

gyűjteményszervezés, szolgáltatási modellek, az információközvetítés főbb típusai (távoli hozzáférés, online tájékoztatás, az információs műveltség bővítése, mobil eszközökre optimalizált szolgáltatások).

Egy fényesebb jövő felé

A tizenkettedik, egyben záró fejezet a jövőbe próbál tekinteni (*A bright future*). Leszögezi, hogy az információs szakembernek kulcsszerepet kell játszania a társadalmon átáramló információhullám menedzselésében, megoldást kínálva az információkezelést érintő megannyi problémára. Sokkal hatékonyabban és hathatósabban tud közreműködni a társadalom információs kultúrájának formálásában, mintha azt csak a technikai infrastruktúrát működtető szakemberre hagynák. A digitális könyvtárak fejlődése még csak kezdeti időszakát éli. Elég nagy kockázatot vállal, aki ebben a fejlődési állapotban kategorikusan le szeretné írni, milyen formában kell a digitális könyvtárosok képzésének zajlania. Nagyon sok kutatás szükséges még, hogy a maguk teljességében felmérhessük a virtuális környezetben zajló kommunikációs folyamatok és együttműködési formák sajátosságait. A felhasználói szokások és viselkedési minták tanulmányozásának is nagyon az elején járunk még. A digitális könyvtár rengeteg olyan funkciót egyesít magában, melyeket eddig különállóan, egymástól elszigetelve és más környezeti feltételek közt vizsgáltak. Számot kell vetni a heterogén felhasználói környezettel; a gyorsan változó digitális dokumentumtípusokkal és azok hozzáférési módjaival, a gyűjteményszervezés dinamikussá és rugalmasabbá válásával. Az egyszer már bizonyos elvek alapján feldolgozott állományrészek új szempontok szerint rendezhetők digitális környezetben. Több feldolgozási és rendezési mód jeleníthető meg egyidejűleg, ami csak igen korlátozott mértékben és jelentős kompromisszumok árán volt megvalósítható a fizikai térben. A változás iránya azonban a szerzők számára elég egyértelműnek látszik. A könyvtárak társadalmi funkciója nem tűnik el, de számos

kihívással szembesülünk a dinamikusan formálódó, új társadalmi és információtechnológiai környezetben. A fizikai hozzáférés pusztá garantálásánál sokkal fontosabb és izgalmasabb feladatnak tűnik az intellektuális hozzáférés a virtuális térben. Az információk kreatív felhasználásának új lehetőségeinek a megtalálása, az ebben történő segítségnyújtás adja a szakmai tevékenység egyik kulcspontját. Amennyiben ennek hasznát társadalmi szinten is sikerül tudatosítani, megvan az esély arra, hogy szakítani lehet az egyoldalúan technológiai jellegű megközelítésekkel. Elismertebbé válhat a digitális könyvtáros tevékenysége, a munkája kapcsán nyújtott hozzáadott érték, és ő biztos kalauz lehet az emberi tudás ágas-bogas útvesztőiben. Az információs kérések jóval tágabb körben, jóval szabadabban és jóval kevésbé fizikai térhez kötve határozhatóak meg, mint a hagyományos könyvtári keretek között. Mindennek persze előfeltétele az információs javak ingyenes hozzáféréseinek garantálása. Meglehetősen más stílusú munka ez, mint a hagyományos fizikai térben dolgozó könyvtárosé. A hagyományos fizikai könyvtári térben egy elég szigorú kontroll alatt álló, zártabb, viszont fizikailag megfogható információs univerzum kincseit dolgozzák fel és teszik hozzáférhetővé. Az információs technológia az intellektuális hozzáférés, a kreativitás felszabadításának nagyon fontos eszköze. Az internetnek információs közműként bárki számára rendelkezésre kell állnia. Nem a technológiai kereteknek irányítania azonban az életünket, nekünk kell megszabnunk, hogy miképpen élünk az általa felkínált újfajta mozgástérrel. Fontos tudatosítani azt, hogy az információ felhasználásának két fő típusát lehet valószínűleg a jövőben megkülönböztetni. Az egyik az újfajta tudás előállítás és a meglévő tudás minél változatosabb bemutatása, a másik pedig az alkalmazott információs tudás, mellyel társadalmi problémákat ismerhetünk fel, illetve segíthetünk megoldani egyéni, közösségi és ösztársadalmi szinten egyaránt. A digitális információmunkások e tekintetben igen nagy morális és társadalmi felelősséggel kell, hogy bírjanak majd. Rendkívül változatos

rétegekkel kell kapcsolatot találniuk: a politikai értelemben vett semlegesség, a nyitott szolgáltatói személyiség követelménye még inkább nélkülözhetetlen lesz. A digitális könyvtárak mindeközben a demokrácia egyik legfőbb arénájává válhatnak, fontos közpolitikai térként funkcionálhatnak. Modern agoraként adhatnak helyet a különféle közhasznú információk terjesztésének, az állampolgárok közötti kapcsolattartásnak. Fontos szerepük lehet a hatalom beszámoltathatóságának, ellenőrzésének garantálása terén. Persze fokozottan számolni kell a könyvtárnak, mint közpolitikai térnek a felértékelődésével ez esetben. Minél megkerülhetetlenebbé válik a társadalmi kommunikáció tereként a digitális könyvtár, annál könnyebb lehet politikai irányzatoktól függetlenül garantálni annak a non-profit, semleges, közhasznú információs térnek a működtetését, melyet nyújtani tud. A digitális könyvtáros a jövőben kevéssé lehet bezárva adott szervezeti keretek közé. A digitális információszolgáltatás intézményei várhatóan jóval szabadabb és rugalmasabb mozgástérben létezhetnek, mint a fizikai térben működő társai. Ennek megfelelően viszont a digitális könyvtárosnak független, érett, nyitott, szolgáltató és kritikai szellemű személyiségnek kell lennie. Központi szerepet játszhat abban, hogy a megfelelő időben a leginkább releváns információkat juttassák el a felhasználók számára. Felhasználói oldalról pedig nagyon sokszor (bár nem mindig!) rövid távon és látványosan jelentkezhet a digitális könyvtáros segítségének az eredménye. Az egyéni élethelyzetek kezelése, a munkát érintő kihívások, illetve a döntés-előkészítés folyama-

ta jelenthetnek például lehetőséget erre. Számos esetben a segítség nem is egyszerű narratív jellel jelenik meg. Rendelkezésre bocsátjuk a felhasználó számára a személyre szabott információs csomagot. Segíthetünk annak sok szempontú kreatív feldolgozásában, ám a végeredmény – s hogy lesz-e valamiféle eredmény egyáltalán – már a felhasználói szándékon múlik. A digitális könyvtáros sokkal inkább információközvetítő és segítőtárs az alkotásban. Nem jelenik meg önálló autoritásként a források hozzáférését, az osztályozás szempontjait szigorúan szabályozó személyként. Ez is nagy változást jelent a fizikai könyvtári környezethez képest.

Epilógus

Az utóbbi évek egyik legizgalmasabb szakkönyvével állunk szemben, megítélésem szerint. Átfogóan és újszerűen fogja össze a könyvtár- és információtudomány tág elméleti kereteit, utat nyit annak értelmezésében felsőoktatás világa felé is, felvázolja a digitális könyvtári terület fejlődésének kezdeteit, jelen állapotát és a manapság megítélhető trendeket. Sajnos, ára (65 €) miatt kérdéses, hogy bármely magyar könyvtár be tudja-e szerezni, pedig alapmű, melynek oktatási segédanyagként helye lenne minden felsőfokú intézményben, a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban és a nagy tudományos könyvtárakban is, de számot tarthat a könyvtár- és információtudománnyal, informatikával, neveléstudománnyal, valamint tudományelmélettel foglalkozó szakemberek figyelmére is.

Németh Márton